૧૭૮–ગાથા.

अव्वाबाहमणिंदियमणोवमं पुण्णपावणिम्मुक्कं।
पुणरागमणविरहियं णिच्चं अचलं अणालंबं।।१७८।।

અનુપમ, અતીંદ્રિય, પુણ્યપાપવિમુક્ત, અવ્યાબાધ છે,
પુનરાગમન વિરહિત, નિરાલંબન, સુનિશ્ચળ, નિત્ય છે. ૧૭૮.

ટીકા :– 'અહીં પણ,...' એમ શબ્દ કહીને જાણે પૂર્વે કીધું એ જ કહેતા હોઈએ. એમ. પોતે તો એમાં પારિણામિકભાવ ઉતાર્યો છે. ૨૭૭માં તો એ કાલે આવી ગયું ને? અને આ તો સિદ્ધ ભગવાન પરમાત્મતત્ત્વની ગાથા છે. .. કારણપરમાત્માની. આ ગાથા હવે બધી કાર્યપરમાત્મા–સિદ્ધ પરમાત્મા (થયા એની આવશે). આ ટીકામાં **'અહીં પણ,...'** એમ શબ્દ છે. એટલી સંધી કરી છે. પાઠમાં છે ને? **'अत्रापि'** પહેલા છે ને. એનો અર્થ ત્યાં કીધું એવું જ અહીં પણ કહું છું. પણ એ તો અપેક્ષાએ બરાબર છે.

કારણપરમાત્મા જે ત્રિકાળ સ્વરૂપ છે, એની વ્યાખ્યા કરો કે કાર્યની કરો. જેમ કાર્યમાં રાગાદિ કાંઈ નથી એમ આત્મામાં પણ નથી, એમ લેવાય. વસ્તુ જેવી અંદર ચીજ છે તેવી જ પર્યાય પ્રગટ થાય તો એ એવી જ છે અને એના જેવી જ છે. સમજાણું કાંઈ? એની શૈલી છે ને આમાં? કે સિદ્ધનું જે કાર્ય પ્રગટ્યું એમાં જે કાંઈ નથી, એવું આત્મા દ્રવ્યમાં પણ નથી. વાત એટલી કે આત્મદ્રવ્ય એ ત્રિકાળી પરમસ્વભાવભાવ છે અને સિદ્ધમાં પર્યાય ક્ષાયિકભાવની છે.

કહે છે કે, **'અહીં પણ, નિરુપાધિ સ્વરૂપ જેનું લક્ષણ છે એવું પરમાત્મતત્ત્વ કહ્યું છે.'** સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ. **'(પરમાત્મતત્ત્વ આવું છે :–) સમસ્ત દુષ્ટ અઘરૂપી વીર શત્રુઓની સેનાના ધાંધલને...'** વેરી-વરુખી. ઠીક! ધાંધલ તો આપણો કાઠિયાવાડી શબ્દ છે. ધાંધલ-ધાંધલ નથી કહેતા? ધાંધલ કરોમાં. તોફાન કરોમાં. તમારે શું કહે છે?

મુમુક્ષુ :– ધાંધલબાજી કહે છે અમારામાં.

ઉત્તર :– હા. એ ધાંધલબાજી.

'સમસ્ત દુષ્ટ અઘરૂપી વીર...' આંકરા જે દુષ્ટ પુણ્ય-પાપરૂપી અઘ. પુણ્ય-પાપ બધા

અઘમાં ગણાય છે આમાં. પુણ્ય-પાપરૂપી જે અઘ, એવું જે **'વીર શત્રુઓની સેનાના ધાંધલ...'** આહાહા..! પુણ્ય-પાપના ભાવ વીર સેના છે, અનાદિથી એમાં ધાંધલ છે એમ કહે છે. એવાને **'અગોચર...'** એવી સેનાના ધાંધલને અગમ્ય **'એવા સહજજ્ઞાનરૂપી કિલ્લામાં રહેઠાણ હોવાને લીધે...'** સહજજ્ઞાનરૂપી કિલ્લામાં આત્માનું રહેઠાણ છે. એથી **'અવ્યાબાધ (નિર્વિઘ્ન) છે;...'** સિદ્ધ ભગવાનને કોઈ વિઘ્ન નથી. એમ દ્રવ્યને પણ કાંઈ વિઘ્ન નથી. દ્રવ્ય પણ એવું જ છે. અહીં તો એમ કહ્યું, સહજજ્ઞાનરૂપી કિલ્લો. એમાં તત્ત્વ રહેલું છે. જ્ઞાનરૂપી કિલ્લામાં સિદ્ધ ભગવાન રહેલ છે. એને કોઈ બહારના વિઘ્ન કે બાધા-પીડા નથી. વળી કેવા છે તે? એવો જ આત્મા છે એમ સમજવું. સમજાણું કાંઈ?

'સર્વ આત્મપ્રદેશે ભરેલા ચિદાનંદમયપણાને લીધે અતીન્દ્રિય છે;...' અસંખ્ય પ્રદેશે, એમ લીધું. **'સર્વ આત્મપ્રદેશે ભરેલા ચિદાનંદમય...'** જ્ઞાન ને આનંદમય છે. સિદ્ધ તો અસંખ્ય પ્રદેશમાં એકલા જ્ઞાન ને આનંદમય છે. આ આત્મા પણ અંદર વસ્તુએ અસંખ્ય પ્રદેશમાં એકલું જ્ઞાન ને આનંદમય ભરેલું તત્ત્વ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? **'અતીન્દ્રિય છે; ત્રણ તત્ત્વોમાં વિશિષ્ટ હોવાને લીધે (બહિરાત્મતત્ત્વ, અંતરાત્મતત્ત્વ અને પરમાત્મતત્ત્વ એ ત્રણેમાં વિશિષ્ટ–ખાસ પ્રકારનું–ઉત્તમ હોવાને લીધે) અનુપમ છે;...'** કોઈ એને ઉપમા નથી. ત્રણમાં એ ઉત્તમ છે એમ કહે છે.

'(બહિરાત્મતત્ત્વ, અંતરાત્મતત્ત્વ અને પરમાત્મતત્ત્વ એ ત્રણેમાં વિશિષ્ટ- ખાસ પ્રકારનું–ઉત્તમ હોવાને લીધે)...' સિદ્ધપદ એ ઉત્તમ તત્ત્વ છે. તેથી એને અનુપમ– એને કોઈ ઉપમા નથી. વસ્તુ ભગવાનઆત્મા પણ એવો છે. એ તો બહિરાત્મ, અંતરાત્મ અને પરમાત્માની પર્યાયથી પણ ભિન્ન (છે). સિદ્ધને જ આ બધું છે ઉતાર્યું છે. ટીકામાં સિદ્ધથી જ ચાલે છે. **'સંસારરૂપી સ્ત્રીના સંભોગથી ઉત્પન્ન થતાં સુખદુઃખનો અભાવ હોવાને લીધે પુણ્યપાપ વિનાનું છે;...'** સિદ્ધને આત્માના આનંદની ઉત્પત્તિ છે. એથી સંસારની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન સુખ-દુઃખની કલ્પના, એવો જે એમાં ભાવ એનો અભાવ (છે). એ પુણ્યપાપ વિનાનું છે. આ આત્મા પણ સંસારના રાગથી ઉત્પન્ન સુખ-દુઃખની કલ્પના વિનાનો આત્મા છે.

'પુનરાગમનના હેતુભૂત...' '(ચાર ગતિમાંની કોઈ ગતિમાં) પાછા આવવું તે; ફરીને જન્મવું તે.' એવું જે **'પુનરાગમનના હેતુભૂત પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત મોહરાગદ્વેષનો અભાવ હોવાને લીધે...'** પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત. ઠીક! મોહ પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત, રાગ પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત, દ્વેષ પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત. ત્રણે. અપેક્ષા છે ને. કહે છે કે **'પ્રશસ્ત-અપ્રશસ્ત મોહરાગદ્વેષનો અભાવ હોવાને લીધે પુનરાગમન રહિત છે;...'** સિદ્ધને ત્યાંથી પાછું આવવું નથી.

'નિત્ય મરણના અને તે ભવ સંબંધી મરણના કારણભૂત કલેવરના (શરીરના) સંબંધનો અભાવ હોવાને લીધે નિત્ય છે;...' લ્યો! નિત્ય મરણ છે ને? સમય સમય આયુ. 'સમયે સમયે આયુ ઉદય આવિચી મરણ છે ને?' ક્ષણે ક્ષણે આયુષ્યના પરમાણુ જાય છે. ક્ષણે

ક્ષણે મૃત્યુ છે. જેટલું આયુષ્ય લઈને આવ્યો છે એમાંથી ક્ષણે ક્ષણે મૃત્યુ જ થતું જાય છે. એ નિત્ય મરણ (છે). એનો પણ એમાં અભાવ છે. નિત્ય મરણનું મૂળ કારણ તો શરીર એનો પણ એમાં (અભાવ છે). **'ભવ સંબંધી મરણના કારણભૂત કલેવરના (શરીરના) સંબંધનો...'** આત્માને શરીરનો સંબંધ છે જ નહિ. સિદ્ધને. તેથી તે નિત્ય છે.

'નિજ ગુણો અને પર્યાયોથી ચ્યુત નહિ થતું હોવાને લીધે...' ભગવાન સિદ્ધ પરમાત્મા પોતાના નિજ ગુણો, જ્ઞાન-દર્શન-આનંદાદિ ભાવો અને અનંત કેવળજ્ઞાનાદિ એની પર્યાય, એનાથી ચ્યુત નહિ થતું. એમાંથી તો કોઈ દિ' ભ્રષ્ટ થતું નથી. એને લઈને...

મુમુક્ષુ :– ત્રિકાળીમાં આ બોલ કઈ રીતે ઉતારવા?

ઉત્તર :– ત્રિકાળીમાં એ નથી. અહીં તો સિદ્ધની વાત છે. એ તો આમ .. એમાં નથી એ આમાં નથી, એ જુદી વાત છે. ત્રિકાળીમાં તો પર્યાય નથી. એનું અહીં ન ઉતરે. જેટલું ઉતરે એટલું ઉતરે ને. અહીં તો ક્ષાયિક પર્યાય છે એને, એમ સિદ્ધ કરવું છે ને.

'પરદ્રવ્યના અવલંબનનો અભાવ હોવાને લીધે...' સિદ્ધ ભગવાનને પરદ્રવ્યનું અવલંબન નથી. તેથી તે **'નિરાલંબ છે.'** એમ આત્મા પણ પરદ્રવ્યના અભાવ વિનાનું નિરાલંબી તત્ત્વ છે. ભગવાનઆત્મા પરના આલંબન વિનાનો છે.

'એવી રીતે (આચાર્યદેવ) શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રસૂરીએ (શ્રી સમયસારની આત્મખ્યાતિ નામની ટીકામાં ૧૩૮ મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :–'

आसंसारात्प्रतिपदममी रागिणो नित्यमत्ताः
सुप्ता यस्मिन्नपदमपदं तद्विबुध्यध्वमंधाः।
एतैतेतः पदमिदमिदं यत्र चैतन्यधातुः
शुद्धः शुद्धः स्वरसभरतः स्थायिभावत्वमेति।।

શ્લોકાર્થ :– '(શ્રી ગુરુ સંસારી ભવ્ય જીવોને સંબોધે છે કે :) હે અંધ પ્રાણીઓ!' એટલે કે ત્રિકાળી દ્રવ્યને નહિ જોનાર. જેને જોવું (જોઈએ) એને નહિ જોનાર હે અંધ પ્રાણી! એમ કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? **'અનાદિ સંસારથી માંડીને...'** એકેન્દ્રિય, નિત્ય નિગોદ એનાથી **'માંડીને પર્યાયે પર્યાયે...'** સમયે સમયે **'આ રાગી જીવો સદાય મત્ત વર્તતા થકા...'** વિકારમાં ઘેલા બનતા થકા. પોતાનું નિજપદ આનંદ અને જ્ઞાન (સ્વરૂપ છે) એવા નિજપદથી આંધળા અને પરમાં મત્ત. સમજાણું કાંઈ? રાગ અને દ્વેષ, શુભ અને અશુભભાવ, તેમાં મત્ત થયેલા–મસ્ત થયેલા. એ જ હું, એમ માનીને ગાંડા થઈ ગયા છે. સમજાણું કાંઈ?

'રાગી જીવો સદાય મત્ત વર્તતા થકા...' નિરંતર વિકારમાં જ વર્તતા, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પમાં જ વર્તતા. જે એનું સ્વરૂપ નથી, જે એના સ્વભાવમાં નથી, એમાં વિભાવમાં તદાત્મ્યપણે (વર્તતા થકા), એમ કહેવું છે. વિભાવમાં તદાત્મ્યપણે વર્તતા થકા **'જે પદમાં સૂતા છે–ઊંઘે છે તે પદ અર્થાત્ સ્થાન અપદ છે–અપદ છે,...'** એ રાગનું પદ એ તારું

નથી. એમાં નિરાંતે સૂતો છો, કહે છે. આહાહા..! રાગ પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ એ તારું પદ નહિ. એમાં તું સોડ તાણીને સૂતો છો, કહે છે. (જ્યાં તું) નથી એમાં સૂતો છો, કહે છે. આહાહા..!

એ **'અપદ છે—અપદ છે, (તમારું સ્થાન નથી,)...'** વ્યવહારના વિકલ્પ જે દયા, દાન, વ્રતાદિ રાગ, એમાં કહે છે કે અનાદિથી સૂતો છો. એ પદ તારું નથી, એ તારું સ્થાન નથી, એ તારું ધામ નથી, એ તારું ગામ નથી. સમજાણું કાંઈ? પડખું ફેરવ, એમ કહે છે. **'એમ તમે સમજો.'** એમ કીધું ને? **'(બે વાર કહેવાથી અતિ કરુણાભાવ સૂચિત થાય છે.)'** બે વાર કહ્યું ને? **'અપદ છે–અપદ છે,...'** આહાહા..! ભગવાન પોતાનું આનંદધામ નિજ જ્ઞાનધામ સ્વભાવ ધ્રુવ, એને ભૂલીને એકલા પુણ્ય-પાપના વિકલ્પનો વિકારનો વિભાવનો ભાવ, એમાં સૂતો છો. એ તારું સ્થાન, તારું પદ, તારો ભાવ એ નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ? શરીર ને દેશ ને કુટુંબ ને આબરૂ તો ક્યાંય રહી ગઈ. એ તો તારું સ્થાન નથી, એ તારા ઘર નહિ. પણ પુણ્ય-પાપના ભાવ એ પણ તારું સ્થાન અને તારું ઘર નહિ. આહાહા..!

અહીં તો ભાઈ ઘર કહે છે ને. અમારી ઘરવાળી છે. આ અમારા ઘરવાળા છે, એમ કહે છે ને. શું કરવું આમાં? ઘરવાળી-ઘરવાળો ક્યાંથી આવ્યો? પુણ્ય-પાપના ભાવ એ ઘરવાળો છે એમ નથી જ્યાં... આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એ તો પરઘર છે. આહાહા..! બાયડી, છોકરા, કુટુંબ તો ક્યાંય રહી ગયા. એ તો પરઘરના પરના પદાર્થો છે. પણ એણે એમાં નથી એવા ભાવ ઊભા કરીને સૂતો, એ તારા ઘર નહિ. આહાહા..! એ કરવટ બદલ હવે, કહે છે. પડખું બદલ. કરવટ સમજો છો? પડખું ફેરવ. સમજ. સમજ આ નહિ કામ કરે. આહાહા..! પુણ્યના ભાવ એ તારા ઘર નહિ. ભાવ, હોં! દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાનો વિકલ્પ રાગ એ તારું પદ નહિ, એ તો વિભાવનું પદ છે, પરનું છે.

'એમ તમે સમજો.' એમ આવ્યું ને? **'(બે વાર કહેવાથી અતિ કરુણાભાવ સૂચિત થાય છે).'** ભાઈ! એ તારા ઘર નહિ, ભાઈ! આહાહા..! બાપ કહે ને? છોકરો વ્યભિચારે કાંઈક ચડી ગયો હોય. બાવળ ને વાઘરણને, અરે..! ભાઈ! આ આપણા કામ, ઘર નહિ, ભાઈ! આ તું ક્યાં ચડી ગયો? એમ આ પુણ્ય-પાપના ભાવે ક્યાં ચડી ગયો છો તું? કહે છે. આહાહા..! એ તારા ઘર નહિ, એ તારું પદ નહિ, એ તારો ભાવ નહિ. તારું સ્થાન નહિ. ત્યાં રહેવા જેવું નથી. આહાહા..!

'આ તરફ આવો—આ તરફ આવો,...' લ્યો! ઠીક! એ દિશા બદલી દે. 'જયંતિભાઈ'! પણ આ છોકરા 'અમેરિકા' ભણે. એ મોટું કહેવામાં ઊંચું લાગે. એને છોડવું શી રીતે? એ તો છોડેલા જ પડ્યા છે. ક્યાં ગરી ગયા છે તારામાં? પણ તેં ઊભા કરેલા પુણ્ય અને પાપમાં .... છે. ... ચાલે છે. ... ગયા ને ભાઈ? 'નવરંગભાઈ' ગયા. **'આ તરફ આવો—આ તરફ આવો,...'** અહીં કહે છે. પુણ્યના પરભાવમાં વસી ગયો છે તો હવે ફર, એમ

કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? બાયડી, છોકરા, ઘર, મકાન, દુકાન તારું નહિ, એ તો અહીં કહ્યું નહિ. એ તો હતું જ કે દિ'? પણ ત્યાં ઓલું ઊભું કરીને માન્યું છે એ તારું નથી. ઓલું તો માન તોપણ તારા થતા નથી. આ તો માને કે રાગ મારો છે. એમ અહીં અસ્તિત્વ છે. ત્રિકાળી અસ્તિત્વની હયાતીની ખબર નહિ. એટલે ક્યાંક પોતાનું હોવાપણું તો માનશે ને? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– મહા સદ્‌ભાગ્યે આ મળ્યું એનો નકાર કેમ કરાય?

ઉત્તર :– ઠીક, પ્રશ્ન ઉઠે. મહાભાગ્યે વિષ્ટા મોઢામાં આવી એ કાઢી કેમ નખાય? મેસુબની વિષ્ટા સારી આવી. એક માણસને ઊલ્ટી થઈ. ઊલ્ટી થઈને એમાં એને મોઢે વિષ્ટા આવી. ઉઠી ન જતા ઊલટી થઈ. એમાં આંતરડાનો ભાગ ... એમાં વિષ્ટા આવી. હવે એ કેમ કાઢવી? અહીં તો પુણ્યની વાત છે. પુણ્યનો ભાવ છે ઓલાને આકરું લાગે છે. અરેરે..! વિષ્ટા કહે છે. અરે..! ઝેર છે. સાંભળને હવે.

ભગવાન અમૃતસ્વરૂપ આત્મા એનાથી વિરુદ્ધ ભાવ રાગ એ તો ઝેર છે. ઝેરમાં વસવું એ તારું સ્થાન નહિ, પ્રભુ! તું તો અમૃતમાં રહેનારો છો. આહાહા..! એ હંસલાને એક દાણાના ચારણ હોય નહિ પણ કાંકરાના તો હોય શેના. હંસ તે કાંઈ દાણા ખાતા હશે હંસલા? એ તો મોતી ચરે. બાપુ! તું કોણ છો, ભાઈ! આહાહા..!

જુઓને! કરુણાથી કહ્યું છે. આહાહા..! અપદ છે, અપદ છે. આ હોં! પુણ્યના સંયોગ-બંયોગની વાત પણ નથી. ભાવ જે વિકારી દયા, દાન, વ્રત, પૂજા, ભક્તિનો ભાવ એ રાગભાવ છે, એ અપદભાવ છે. પ્રભુ! એ તારું સ્થાન નથી. આહાહા..! **'આ તરફ આવો–આ તરફ આવો,....'** એ..! આમ ગયો છો, ભાઈ! આહાહા..! બહુ ટૂંકું. રાગના વિકલ્પના વેગમાં ગયો છો, પ્રભુ! ત્યાંથી ખસ તું. અને અંદર ચૈતન્ય આનંદ ધાતુ છે, ચૈતન્યથી બિરાજમાન ભગવાન છે ત્યાં આવ ને, એમ કહે છે. આહાહા..! કહો, 'ભીખાભાઈ'! શું છે? આહાહા..! 'હીરાભાઈ' જેવા છોકરા, બંગડીના વેપાર, ૩૦ રૂપિયાના પગારમાં દસ દસ હજારની પેદાશું. વળી પાછા હોંશિયાર, ડાહ્યા. ઇ પદ તારું નહિ, એમ કહે છે. એ તો નહિ, એના તરફના રાગનો ભાવ પણ તું નહિ. એ તો નહિ પણ ત્રણલોકના નાથ તરફનો રાગભાવ એ પણ તારું પદ નહિ. આહાહા..! પ્રભુ! તું તો ત્રણલોકનો નાથ પોતે છો ને. આહાહા..! એની કોર આવી જાને ન્યાં. એને પડખે ચડ ને. આહાહા..! મોટાને સંગે જા. આ પામરના સંગને છોડી દે.

'આ તરફ આવો–આ તરફ આવો (અહીં નિવાસ કરો,) તમારું પદ આ છે—આ છે...' આહાહા..! છ બોલ લીધા છે. અપદ છે, અપદ છે. બે થયા ઇ. આ પદ છે, આ પદ છે. આનંદ અને જ્ઞાનથી બિરાજમાન પ્રભુ તું છો. એ તારું પદ છે. આહાહા..! **'તમારું પદ આ છે–'** પૂર્ણ આનંદનું ધામ એ તારું પદ છે. ત્યાં નજર કર ને. રાગની નજરું છોડને, એમ કહે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

'આ છે જ્યાં શુદ્ધ...' લ્યો! છે ને? બે વાર ઇ પાછું આવ્યું. **'શુદ્ધ–શુદ્ધ...'** ભારે શ્લોક છે, હોં! આ તો 'સમયસાર'નો કળશ છે. આહાહા..! આ તો ઘણી વાર વંચાય છે. **'આ છે–આ છે...'** શું આ છે? **'જ્યાં શુદ્ધ–શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ...'** છે. આહાહા..! **'શુદ્ધ-શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ...'** દ્રવ્યે શુદ્ધ અને ભાવે શુદ્ધ. એવી ચૈતન્યધાતુ, જ્ઞાનધાતુ. જ્ઞાનનો, આનંદનો સ્વભાવભાવ એવો જે ભાવ **'નિજ રસની અતિશયતાને લીધે...'** એ પોતે પોતાના સ્વભાવની મહિમાને લીધે **'સ્થાયીભાવપણાને પ્રાપ્ત છે...'** સ્થિર સ્થિર સ્થાયી નિત્ય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? એક શ્લોકે બસ છે. આહાહા..! રાગની, પુણ્યની દૃષ્ટિને લઈને અને એના હોવાપણાના ભાસમાં આખો ભગવાન ચૈતન્યધાતુ હોવાપણે બિરાજમાન એ નજરે ન આવ્યો તને. સમજાણું કાંઈ?

'શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ...' જ્ઞાનાનંદ ધાતુ એટલે જેણે જ્ઞાન ને આનંદને ધારી રાખ્યા છે. એવી ચીજ **'નિજ રસની અતિશયતાને લીધે...'** પોતાના સ્વભાવની સામર્થ્યતાને લીધે, પોતાના સ્વભાવની વિશેષતાને લીધે, ચૈતન્યધાતુ નિજ શક્તિના સ્વભાવની ખાસ વિશેષતાને લીધે **'સ્થાયીભાવપણાને પ્રાપ્ત છે અર્થાત્ સ્થિર છે—'** રાગભાવ તો ક્ષણે ક્ષણે ભિન્ન કર્મને આધીન થયેલો ભાવ ભિન્ન ભિન્ન થયા કરે છે. એ કાંઈ સ્થાયી નથી. આ સ્થાયી છે.

એનો સ્વીકાર કેમ થાય એને? પહેલા અનુમાનથી એમ નક્કી કરે કે આ વિકલ્પાદિ જે ભાવ છે એ તો ક્ષણિક અસ્થાયી અપદ છે. એની પાછળ અંતરમાં આખી ચીજ છે, વસ્તુ છે. ચૈતન્યધાતુથી ભરેલી, એવો જે ભગવાનઆત્મા, એના તરફ જવું, એમાં વળવું એમ પહેલો વિકલ્પ દ્વારા નિર્ણય કરે તો એને લક્ષ ફેરવવાનો પ્રસંગ બને. સમજાણું કાંઈ? રામની રમતુંમાં આવી જા, ભાઈ! એમ કહે છે. એ વિભાવની રમતું છોડ હવે. આહાહા..!

'સ્થિર છે–અવિનાશી છે.' ભગવાન ચૈતન્યધાતુ એટલે જેમ સોનાની ધાતુ સોનાપણે ધારી રાખી છે. રૂપાની ધાતુ, હીરાની ધાતુ. એમ આ ચૈતન્યધાતુ છે. એને ચૈતન્યપણું અનાદિઅનંત ધારી રાખ્યું છે. એવો જે ભગવાનઆત્મા એને પડખે આવ, અહીં આવ.. અહીં આવ. એ શુદ્ધ છે, શુદ્ધ છે. આહાહા..! ભારે વાણી!

'(અહીં 'શુદ્ધ' શબ્દ બે વાર કહ્યો છે તે દ્રવ્ય અને ભાવ બન્નેની શુદ્ધતા સૂચવે છે.' દ્રવ્યે પણ શુદ્ધ છે અને ભાવે–ગુણે પણ શુદ્ધ છે. **'સર્વ અન્યદ્રવ્યોથી જુદો હોવાને લીધે...'** ભગવાનઆત્મા અન્ય કર્મ, શરીરાદિ રજકણોના દ્રવ્યોથી જુદો હોવાથી **'શુદ્ધ છે અને પરના નિમિત્તે થતા પોતાના ભાવોથી રહિત હોવાને લીધે...'** પોતાના ભાવોથી પાછા. **'પરના નિમિત્તે થતા પોતાના ભાવ...'** એમ. પોતાની પર્યાયમાં થતાં. પુણ્ય અને પાપ અને રાગ અને દ્વેષ, વિભાવ, સંકલ્પ, વિકલ્પ **'પરના નિમિત્તે થતા પોતાના ભાવ...'** એની પર્યાયમાં થતાં, એનાથી રહિત. એને **'લીધે ભાવે શુદ્ધ છે.'**

'વળી (આ ૧૭૮મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે) :–'

શ્લોક–૨૯૭

तथा हि -

(शार्दूलविक्रीडित)

भावाः पंच भवन्ति येषु सततं भावः परः पंचमः
स्थायी संसृतिनाशकारणमयं सम्यग्दृशां गोचरः।
तं मुक्त्वाखिलरागरोषनिकरं बुद्ध्वा पुनर्बुद्धिमान्
एको भाति कलौ युगे मुनिपतिः पापाटवीपावकः।।२९७।।

[શ્લોકાર્થ :–] ભાવો પાંચ છે, જેમાં આ પરમ પંચમ ભાવ (પરમ પારિણામિકભાવ) નિરંતર સ્થાયી છે, સંસારના નાશનું કારણ છે અને સમ્યગ્દષ્ટિઓને ગોચર છે. બુદ્ધિમાન પુરુષ સમસ્ત રાગદ્વેષના સમૂહને છોડીને તેમ જ તે પરમ પંચમ ભાવને જાણીને, એકલો, કળિયુગમાં પાપવનના અગ્નિરૂપ મુનિવર તરીકે શોભે છે (અર્થાત્ જે બુદ્ધિમાન પુરુષ પરમ પારિણામિક ભાવનો ઉગ્રપણે આશ્રય કરે છે, તે જ એક પુરુષ પાપવનને બાળવામાં અગ્નિ સમાન મુનિવર છે). ૨૯૭.

શ્લોક–૨૯૭ ઉપર પ્રવચન

શ્લોક.

भावाः पंच भवन्ति येषु सततं भावः परः पंचमः
स्थायी संसृतिनाशकारणमयं सम्यग्दृशां गोचरः।
तं मुक्त्वाखिलरागरोषनिकरं बुद्ध्वा पुनर्बुद्धिमान्
एको भाति कलौ युगे मुनिपतिः पापाटवीपावकः।।२९७।।

શ્લોકાર્થ :– 'ભાવો પાંચ છે,...' ઉદયભાવ, ઉપશમભાવ, ક્ષયોપશમભાવ, ક્ષાયિકભાવ અને પારિણામિકભાવ. પાંચ ભાવ છે. ઉદયભાવ આ રાગ-દ્વેષનો ભાવ એ ઉદયભાવ છે. ઉપશમભાવ સમકિતની પર્યાય. દર્શનમોહનું ઠરવું થતાં અને પોતામાં એ જાતનો પુરુષાર્થ થતાં જે ક્ષય થયા વિનાની દશા (થાય તે) ઉપશમ (ભાવ). ક્ષાયિકદશા પર્યાય–રાગાદિનો ક્ષય. ક્ષયોપશમ દશા (એમાં) કંઈક ઉદય અને કંઈક ઉઘાડ (હોય). એવો ઉદય, ઉપશમ,

ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિક ચાર ભાવ અને પાંચમો પારિણામિકભાવ.

'ભાવો પાંચ છે, જેમાં આ પરમ પંચમભાવ (પરમ પારિણામિકભાવ) નિરંતર સ્થાયી છે,...' લ્યો! સ્થાયી છે, સ્થાયી છે. એમ છે. આહાહા..! આ કારણપરમાત્મા કહો પંચમ પારિણામિકભાવ કહો. સમજાણું કાંઈ? 'નિયમસાર'માં પારિણામિકભાવના ગાણા બહુ ગાયા છે. ખુલ્લા.

અહો..! **'જેમાં પંચમભાવ (પરમ પારિણામિકભાવ) નિરંતર સ્થાયી છે,...'** ક્ષાયિકભાવ પણ સમયે સમયે પરિણમે છે. આ તો એમ ને એમ અપરિણામી ત્રિકાળ વસ્તુ. પારિણામિકભાવે અપરિણામી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? પારિણામિકભાવે એટલે સહજ સ્વભાવે. બદલ્યા વિનાનું એમ ને એમ સ્થાયી નિત્ય છે. અને એ ભાવ **'સંસારના નાશનું કારણ છે...'** લ્યો! સમજાણું કાંઈ? આમ મોક્ષનું કારણ, સંસારના નાશનું કારણ તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પર્યાય છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પર્યાય છે. પણ એ પર્યાયનું કારણ આ દ્રવ્ય છે. આહાહા..!

'સંસારના નાશનું કારણ છે...' ત્રિકાળી સ્થાયીભાવ, નિત્યભાવ, ધ્રુવભાવ, અવિનાશી સ્વભાવભાવ, જેને આશ્રયે સંસારનો નાશ થાય માટે એ સંસારના નાશનું કારણ છે. કહો, અહીં તો દ્રવ્યને સંસારના નાશનું કારણ છે એમ કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? કેમકે દ્રવ્ય ત્રિકાળી વસ્તુ છે, એને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થાય છે. અને એ પર્યાયથી સંસારની પર્યાયનો નાશ દ્રવ્યને આશ્રયે થતાં દ્રવ્ય જ પોતે સંસારના નાશનું કારણ છે એમ કહ્યું. સમજાણું કાંઈ?

'સમ્યગ્દષ્ટિઓને ગોચર છે.' વસ્તુ જે ધ્રુવ ચૈતન્ય છે એ સમ્યગ્દર્શનમાં ગમ્ય છે. સમ્યગ્દષ્ટિને ત્રિકાળ ધ્રુવનું ભાન વર્તે છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ચૈતન્ય ભગવાનઆત્મા અનાદિઅનંત સ્વભાવનો ભંડાર ભરપૂર ભગવાન, એવી ચીજ, એવી વસ્તુ ધર્મીને ગમ્ય છે. એક બાજુ કહે કે ચાર ભાવને ગમ્ય નથી. આવ્યું છે આમાં પહેલા. ચાર ભાવને ગમ્ય નથી. એનો અર્થ જ કે ચાર ભાવના આશ્રયથી ગમ્ય નથી. એમ. ક્ષાયિકભાવને પણ ગમ્ય નથી એમ આવે છે. એનો અર્થ કે ક્ષાયિકભાવનો આશ્રય કરતાં એ ગમ્ય થાય એમ નથી. એનો (પારિણામિક ભાવનો) આશ્રય કરતા ગમ્ય થાય. આહાહા..! આવું ભારે આકરું કામ છે. જેણે અહીં જ્યાં દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજામાં ધર્મ માન્યો હોય હવે એને એમાંથી ખસવું (કઠણ પડે).

અહીં તો એનાથી તો ઠીક પણ આ ક્ષાયિક પર્યાય થાય એનાથી પણ ભિન્ન (છે). ક્ષાયિક પર્યાયના આશ્રયે પણ કર્મનો નાશ ન થાય એમ કહ્યું ને આમાં? ત્રિકાળને આશ્રયે થાય. સમજાણું કાંઈ? સંસારનો નાશ તો, મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ સંસાર, એનો નાશ તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રથી થાય. પણ એ તો બેય પર્યાયની વાત કરી. અહીં તો ધ્રુવને આશ્રયે સંસારનો નાશ થાય એમ કહે છે. આહાહા..! મોટો ભગવાન ભીડ ભાંગે એવો પરમાત્મા છે, કહે છે. સમજાય છે? તારી સંસારની ભીડ ભાંગી નાખે એવો એ ભગવાન

છે. જેનું શરણ લેતા સંસારનો નાશ થઈ જાય. તે સમ્યગ્દષ્ટિને ગમ્ય છે.

'બુદ્ધિમાન પુરુષ સમસ્ત રાગદ્વેષના સમૂહને છોડીને...' મતિજ્ઞાનવાળો, બુદ્ધિવાળો મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એવી બુદ્ધિવાળો જીવ **'સમસ્ત રાગદ્વેષના સમૂહને...'** બધો જે ઉદયભાવ છે, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પની લાગણીનો ઉદયભાવ જે છે એને છોડીને. લ્યો! ઠીક! **'રાગદ્વેષના સમૂહને છોડીને...'** પણ શું થાય? શૈલી તો બધી કેવી નાખે! ક્ષણે-ક્ષણે કાંઈ એમ નખાતા હશે? એ તો એની મેળે નાશ થાય.. એની મેળે નાશ થાય.. થાય તો એની મેળાએ. ઉત્પન્ન ન થાય એનો અર્થ નાશ થાય એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! શબ્દોની રચનાથી કાંઈ ચર્ચાનો પાર પડે નહિ. એના ભાવ સમજવા માગે તો પાર પડે. અને તે એકલા શાસ્ત્રના અભ્યાસથી નિવેડો ન આવે. આહાહા..! અનુભવથી નિવેડા આવે. સમજાણું કાંઈ?

'રાગદ્વેષના સમૂહને છોડીને તેમ જ તે પરમ પંચમ ભાવને જાણીને,...' એમ પાછું. અહીં આનું લક્ષ છોડી અહીં લક્ષ કર્યું. પંચમ પારિણામિકભાવ. પરમ પંચમભાવ. એકલો જ્ઞાયકભાવ, ધ્રુવભાવ, નિત્યભાવ, આનંદભાવ. પૂર્ણાનંદરૂપ નિત્ય અવિનાશી સદૃશ્ય ભાવ, એને જાણીને. લ્યો! આ જાણવું. **'એકલો,...'** આહાહા..! **'એકલો, કળિયુગમાં પાપવનના અગ્નિરૂપ મુનિવર તરીકે શોભે છે...'** આહાહા..! અરે..! આવા પંચમકાળમાં પણ કળિયુગમાં પણ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પનો આશ્રય છોડી અથવા લક્ષ છોડી અને ત્રિકાળી પંચમ પરમભાવના શરણમાં ગયો એ મુનિ એકલો થયો. જેણે પુણ્યના વિકલ્પના બેકલાનો પણ સંબંધ નથી. એકલો કળિયુગમાં... આહાહા..! આવો કળિયુગ છે તોપણ તું એકલો પડીને અંદર **'પાપવનના અગ્નિરૂપ મુનિવર...'** પાપરૂપી વનને બાળી નાખનાર મુનિવર જેવો. **'મુનિવર તરીકે શોભે છે...'** આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

એક વાર એક બાજુ તો એમ કહ્યું હતું, પ્રભુ! આપે કહેલા ચારિત્રને પાળવાને અમે તો આ કાળમાં તારી ભક્તિ અમને તારશે. કહ્યું હતું ને? ભક્તિ એટલે આત્માનું સમ્યગ્દર્શન. ન કરી શકે બધું તો એક શ્રદ્ધા તો રાખજે. એમ આવ્યું હતું ને? અહીં તો કહે છે, અત્યારે મુનિપણું શોભે છે. સમજાણું કાંઈ? આપે કહેલા મુનિવર... આ પંચમકાળમાં અમારા જેવાને.. પોતે 'પદ્મનાથ' મુનિ પોતે કહે છે.

અહીં કહે છે, અરે..! એવા કળિયુગમાં પણ ભલે કાળ કળિયુગ હોય પણ એ રાગ-દ્વેષના ઉદયભાવનું લક્ષ છોડી અને પૂર્ણ સ્વભાવ ધ્રુવધાતુ, એને શરણે ગયો એ પુણ્ય-પાપના વનને બાળી નાખવાને અગ્નિ સમાન મુનિવર અંતરના શરણે ગયો એ શોભે છે. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? એ પુણ્ય-પાપના ભાવ, પુણ્યનો વ્યવહાર સારો હોય માટે શોભે એમ નહિ, એમ કહે છે. આહાહા..! પુણ્યના આચરણ સારા હોય, આવા ચરણાનુયોગના એ બાહ્યાચરણને કળી શકાય. એમ કહે છે. અહીં તો કહે છે કે અમારી શોભા, અમારો ભગવાન ધ્રુવ, એને શરણે જઈએ એ અમારી શોભા છે. શરણમાં વર્તીએ છીએ એ અમારી

શોભા છે. આહાહા..! પાંચ મહાવ્રતના પરિણામ કે અઠ્યાવીશ ગુણના વર્તન બરાબર હોય તો શોભીએ છીએ, એ અમારી શોભા નહિ. કહો, પંચમકાળના મુનિ પણ આટલી વાત જોરદાર કરે છે અંદર.

મુમુક્ષુ :– પોતાની વાત છે.

ઉત્તર :– હા પોતાની જ વાત છે.

કારણપરમાત્મા પૂર્ણાનંદ પ્રભુ પંચમ પરમભાવ એને જાણીને એમાં રહે છે. વિકલ્પને છોડીને એકલો રહે છે. એવા ભાવમાં અંતરમાં વસે છે તે **'અગ્નિરૂપ મુનિવર તરીકે શોભે છે...'** પુણ્ય-પાપને બાળવાને. આહાહા..! શુભાશુભભાવ ઉત્પત્તિ ન થવાને અગ્નિ સમાન છે. આહાહા..!

'(અર્થાત્ જે બુદ્ધિમાન પુરુષ પરમ પારિણામિક ભાવનો ઉગ્રપણે આશ્રય કરે છે,...)' નિજ સ્વભાવની હયાતી એવો ત્રિકાળી ભાવ તેનો ઉગ્રપણે આશ્રય કરે છે. પર્યાયને આશ્રય દ્રવ્યનો આપે છે. **'(તે જ એક પુરુષ...)'** જુઓ ભાષા! **'(તે જ એક પુરુષ પાપવનને બાળવામાં અગ્નિ સમાન મુનિવર છે.)'** વ્યવહારની ક્રિયા એ બાળવા જેવી છે, એમ અહીં તો કહે છે. રાખવા જેવી અને પાળવા જેવી નથી. ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યે' અઠ્યાવીશ મૂળગુણ પાળ્યા. એય..! 'પંડિતજી'! અરે..! ભગવાન! એ તો વ્યવહારનયનું કથન છે. એનું જ્ઞાન કરાવે છે. બાકી છે મુનિ પુણ્ય ને પાપના વનને બાળવામાં અગ્નિ સમાન મુનિવર છે. એને મુનિ કહીએ. આ ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણંમાં આવા મુનિ હોય. કહો, સમજાણું કાંઈ? ઓલા કહે, ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં, એમાં ક્યાં આવ્યા જૈનના સાધુ? પણ સાધુ જ જૈનના હોય એ સાધુ હોય. પંચમ પરમભાવને શરણે ઉગ્રપણે વર્તતા હોય એ જ સાધુ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

અહીં તો પંચમહાવ્રતને પાળનારો છું માટે શોભે છે એ વાત નહિ, એને તો બાળનારો છું માટે શોભું છું એમ કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા પોતાનો શુદ્ધ ધ્રુવભાવ, એના આશ્રયથી પુણ્ય-પાપને બાળવામાં અગ્નિ સમાન એવા સંતો શોભે છે. જૈન સંપ્રદાયમાં આવા સાધુ (હોય) તેને મુનિ કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? હવે હજી તો પંચમ પરમભાવ શું એનું તો નામ પણ સાંભળ્યું ન હોય. પંચમ પરમભાવ શું હશે કાંઈ? સંપ્રદાયમાં કાંઈ નામ નથી. છે?

મુમુક્ષુ :– પારિણામિકભાવ એવું નામ છે.

ઉત્તર :– નામ આવે એમાં ઉપદેશમાં ક્યાં છે? એ તો શાસ્ત્રના નામ આવે. પાંચ ભાવ અને પંચમ પારિણામિકભાવ, નિત્યભાવ એનું અસ્તિનું શરણ લેવું, એને આશ્રયે જવું, એનો સ્વીકાર થવો, એમાં સ્થિત થઈને રહેવું એનું નામ મુનિ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :– તત્વાર્થસૂત્રમાં તથા અન્યશાસ્ત્રમાં તો પારિણામિકભાવ આવે છે.

ઉત્તર :– આવે છે ને. શબ્દો આવે પણ એની વ્યાખ્યા ક્યાં છે ક્યાંય? 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'

ક્યાં એની સ્થાનકવાસીમાં છે નહિ. શ્વેતાંબરે આનું લઈને રાખ્યું છે. આનું મૂળ છે તો દિગંબરનું. એમાં ફેરફાર કરીને અમારું છે. સ્થાનકવાસી તો માને નહિ. એ તો ભાઈએ એક ઊભું કર્યું હતું. આત્મારામે પોતાના ૩૨ સૂત્ર સાથે મેળવવા. બિલકુલ ખોટી વાત. ૩૨ સૂત્રમાંથી...

મુમુક્ષુ :– સ્થાનકવાસી સાધુએ બહાર પાડ્યું છે કે અમારું છે.

ઉત્તર :– એમાં છે ને એ. શું નામ? છે ને આ 'આત્મારામ' કરીને. છે ને. આમાં મેળવવા માગે ૩૨ સૂત્રને.

મુમુક્ષુ :– એમના શાસ્ત્રમાંથી કાઢ્યું છે.

ઉત્તર :– ખોટી વાત. હતા કે દિ'.

મુમુક્ષુ :– એમ લખ્યું છે.

ઉત્તર :– લખે ને. લખવામાં શું જાય છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– એ આધારેય આપ્યા હતા ને શાસ્ત્રના?

ઉત્તર :– આધાર મળતા વિનાના આપ્યા છે. ... શું નામ એ પુસ્તકનું? ભૂલી ગયા. આપણે છે ને. 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર સમન્વય' એવું કાંઈક છે. 'આત્મારામભાઈ'એ કર્યું. એ ભાઈએ 'આત્મારામ' નામ શું? 'આત્મારામજી'એ બનાવ્યું છે. 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માંથી આ રીતે કાઢેલું છે. એના હતા જ કે દિ'? એ તો હમણા નીકળ્યા. શ્વેતાંબર સ્થાનકવાસી હતા જ કે દિ'? બે હજાર વર્ષ પહેલા નીકળ્યા. ... આને બનાવેલું.

મુમુક્ષુ :– અધ્યાત્મના શાસ્ત્રો પણ હતા.

ઉત્તર :– શાસ્ત્રો તો કોના હતા?

મુમુક્ષુ :– શ્વેતાંબરના.

ઉત્તર :– ... આ ભાઈ છે ને? 'મોહનલાલ' 'ગોકુલચંદજી'. ત્યાં આવ્યા હતા 'જામનગર'.

મુમુક્ષુ :– આમ તો તત્વાર્થસૂત્ર જ છે.

ઉત્તર :– ૐ તત્ત્વાર્થસૂત્ર જૈનાગમ સમૂહ માટે. તત્ત્વાર્થસૂત્ર જૈનાગમ સમન્વય. જૈનના આગમની સાથે મેળવે છે. જિનાગમ મૂળ પાઠ, સંસ્કૃત છાયા ભાષા ટીકા સહિત, લ્યો. જૈન દિવાકર ઉપાધ્યાય મુનિ આત્મારામ... છે ને આખું વાક્ય. 'ગોકુળચંદ' છે ને એમાં એ ત્યાં 'જામનગર' આવ્યા હતા. 'દિલ્હી'ના છે.

મુમુક્ષુ :– આ નહિ રહી રહે.

ઉત્તર :– આ નહિ રહે. 'ગોકુળચંદજી'એ કહ્યું હતું, આ મહારાજ અહીં નહિ રહી શકે. એની લાઈન જુદી વાત કરે છે. એમ કહેતા હતા. એ સાવ ઓલાથી કહેતા હતા. વિરોધથી એમ નહિ. 'ગોકુળચંદ' માણસ ખાનદાન હતા. આમંત્રણ દેવા આવ્યા હતા ને ઓલું મોટું સાધુનું મળવાનું હતું ને? બ્યાવર.

મુમુક્ષુ :– 'અજમેર'માં કોન્ફરન્સ

ઉત્તર :– 'અજમેર'માં કોન્ફરન્સ ભરવાની હતી. બધા શેઠિયાઓ અગ્રેસર. બે દિ' સાંભળ્યું. આ મહારાજ અહીં નહિ રહી શકે.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– એ તો કહે છે કે ... એનો અગ્રેસર. મોટો પૈસાવાળા ઘણા લાખોપતિ અને ખાનદાન માણસ, હોં! સાંભળવામાં પણ એને થાય ઓહો..! અહીંના દાખલાની વાત જ આ કાંઈક જુદી લાગે છે. આપણે તો કાંઈ સાંભળી નથી. 'વીરજીભાઈ'ને કીધેલું. 'વીરજીભાઈ' ગુજરી ગયા બિચારા.

આ તો આત્માની વાત, બાપા! બીજી જાતની છે. આહાહા..! જ્યાં ક્ષાયિકભાવનો પણ આશ્રય લેવો નથી. અરે..! જ્યાં ક્ષાયિકભાવને પણ પરદ્રવ્ય પરભાવ કહીને હેય બતાવવું છે. આહાહા..! જ્ઞેય તરીકે જાણવાલાયક છે. ઉપાદેય તરીકે ક્ષાયિકભાવ પણ નહિ. આહાહા..! ત્રિકાળ ભગવાન પરમાનંદ પરમાનંદનો નાથ, કહે છે કે એવો એક પંચમભાવ, એનું જેણે શરણ લીધું, એવા મુનિ આ જગતમાં શોભે છે અથવા એને જ મુનિ કહીએ એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)